

SHARQ FALSAFASI VA UNING IJTIMOIIY TARAQQIYOTDAGI ROLI

¹Sharipova Farangiz Otabek qizi

¹Toshkent davlat tibbiyot universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: **²Umarova Farida Saidikromovna**

²Falsafa fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya: ushbu maqolada Sharq falsafasining tarixiy shakllanishi, asosiy g'oyalari va uning ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rni yoritilgan. Qadimgi Hind, Xitoy, Eron va musulmon Sharqi falsafasining ijtimoiy, axloqiy va siyosiy tizimlarga ko'rsatgan ta'siri chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy davrda bu merosning qayta baholanayotgani, global muammolarni hal etishdagi dolzarbligi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: sharq falsafasi, jamiyat taraqqiyoti, axloqiy qadriyatlar, inson va jamiyat, ruhiy-ma'naviy uyg'unlik, tasavvuf, ilm-fan, adolat, ijtimoiy barqarorlik, ma'naviy meros.

ВОСТОЧНАЯ ФИЛОСОФИЯ И ЕЕ РОЛЬ В ОБЩЕСТВЕННОМ РАЗВИТИИ

¹Шарипова Фарангиз Отабек кизи

¹Студент Ташкентского государственного медицинского университета

Научный руководитель: **²Умарова Фарида Саидикромовна**

²Кандидат философских наук, доцент

Аннотация: в статье рассматривается историческое становление восточной философии, ее основные идеи и роль в общественном развитии. Глубоко анализируется влияние древнеиндийской, китайской, иранской и мусульманской восточной философии на социальные, моральные и политические системы. Он также демонстрирует переоценку этого наследия в наше время и его значимость в решении глобальных проблем.

Ключевые слова: восточная философия, общественное развитие, нравственные ценности, человек и общество, духовно-нравственная гармония, мистицизм, наука, справедливость, социальная стабильность, духовное наследие.

EASTERN PHILOSOPHY AND ITS ROLE IN SOCIAL DEVELOPMENT

¹Sharipova Farangiz Otabek kizi

¹Student of Tashkent State Medical University

Scientific supervisor: ²Umarova Farida Saidikromovna

²Candidate of Philosophy, Associate Professor

Abstract: this article covers the historical formation of Eastern philosophy, its main ideas and its role in social development. The influence of the philosophy of ancient India, China, Iran and the Muslim East on social, moral and political systems is analyzed in depth. It also shows the reassessment of this heritage in modern times and its relevance in solving global problems.

Keywords: eastern philosophy, social development, moral values, man and society, spiritual and moral harmony, mysticism, science, justice, social stability, spiritual heritage.

Kirish

Sharq falsafasi — bu Sharq xalqlarining ming yillik tafakkur tajribasini, hayot, jamiyat, inson, haqiqat va adolatga munosabatini aks ettiruvchi ulkan ma'naviy-madaniy merosdir. Uning ildizlari qadimgi Hind, Xitoy, Eron, Arab, Turk va Markaziy Osiyo zaminidagi tafakkur an'alariga borib taqaladi. Sharq falsafasi nafaqat diniy-falsafiy qarashlarni, balki axloqiy, siyosiy, ijtimoiy va

estetik g'oyalarni ham o'z ichiga olgan.¹ Bu maktablar jamiyat taraqqiyotiga ma'naviy poydevor bo'lgan, ijtimoiy tizimlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, O'rta asrlarda Sharq mutafakkirlari — Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Xorazmiy, G'azzoliy, Xo'ja Ahror Vali, Bahouddin Naqshband kabi allomalar o'z qarashlari orqali nafaqat musulmon Sharqini, balki Yevropa ilmiy tafakkurining uyg'onishiga ham zamin hozirlashgan. Ularning asarlarida jamiyat va inson taraqqiyoti, axloqiy kamol, davlat boshqaruvi va ilmning roli chuqur tahlil etilgan. Bugungi kunda bu meros zamonaviy ijtimoiy-siyosiy islohotlarda, ijtimoiy barqarorlik va madaniy yangilanishda muhim omil sifatida qayta baholanmoqda.

Asosiy qism

Sharq falsafasi o'z mohiyatiga ko'ra, insonni tabiat, jamiyat va oliy haqiqat bilan uyg'unlikda ko'rishga intiladi. U Yevropa falsafasidan farqli o'laroq, individualizm emas, balki kollektiv ongi, ruhiy kamolot va axloqiy mas'uliyatni ustuvor qiladi. Sharq tafakkurida mavjudotning birligi, insonning ma'naviy poklanish yo'li, adolat va mehr-muhabbat asosiy tushunchalar sifatida qaraladi. Masalan, Hind falsafasi Vedalar, Upanishadlar va Buddaviylik orqali olamning abadiy aylanishi (samsara), karmaning ta'siri, ma'naviy ozodlik (moksha) tushunchalarini ilgari suradi.² Bu qarashlar Hind jamiyatida axloqiy va diniy me'yorlar, sinfiy tuzilma va sadoqatning shakllanishiga asos bo'ldi. Xitoy falsafasi, ayniqsa Konfutsiychilik, ijtimoiy muvozanat, hurmat, qarilikni e'zozlash va sadoqat g'oyalari bilan tanilgan. Konfutsiy insoniylik (jen), tartib (li) va bilimga asoslangan boshqaruv orqali jamiyat barqarorligini ta'minlash mumkin deb

¹ Beruniy A. "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar". Toshkent: "Sharq", 2002.

² Ibn Sino. "Donishnoma". Toshkent: "Gafur G'ulom nomidagi nashriyot", 1998.

hisoblaydi. Bu g'oyalar ming yillar davomida Xitoy siyosiy tizimining asosiy yo'riqnomasi bo'lib kelgan. Eron zaminida esa Zardushtiylik orqali ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi abadiy kurash falsafasi ilgari suriladi. "Avesto"dagi Ahura Mazda va Angra Manyu o'rtasidagi qarama-qarshilik insoniyat tarixini tushuntirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Bu falsafa Eron madaniyatida adolat, poklik, rostgo'ylik g'oyalarini chuqur singdirgan.³

Islom falsafasi esa Qur'on va hadis asosida, lekin Yunon falsafiy merosidan ham foydalangan holda, butun Sharq tafakkurini yuqori darajaga ko'tardi. Farobiy, Ibn Sino, Ibn Rushd kabi allomalar mantiq, metafizika, tibbiyot, siyosat va axloqiylik sohalarida chuqur ilmiy-falsafiy tizimlar yaratdi. Farobiy "Fozil shahar" konsepsiyasi orqali ideal jamiyat modelini ilgari suradi, unda adolat, bilim, donishmandlik va ma'naviyat bosh mezon hisoblanadi.⁴ Ibn Sino esa nafaqat tabib, balki mutafakkir sifatida ham jamiyatdagi axloqiy⁵, ruhiy muvozanatni tahlil qilgan. Sharq mutafakkirlarining ijtimoiy-falsafiy qarashlari, ayniqsa, ilm-fan va ma'naviyat uyg'unligini targ'ib qilganligi bilan ahamiyatlidir. Xorazmiy, Beruniy, Ulug'bek kabi olimlar nafaqat aniq fanlarda, balki falsafiy dunyoqarashda ham ijtimoiy ongni uyg'otuvchi rol o'ynadi. Ular jamiyat taraqqiyotida ilmning markaziy o'rinda turishini ta'kidladilar. Masalan, Beruniy tabiat hodisalarini ilmiy asosda tushuntirib, fikr mustaqilligini targ'ib qilgan; bu esa ijtimoiy tafakkurning erkinlashuviga olib keldi. Sharq falsafasi ijtimoiy taraqqiyotda ruhiy-ma'naviy barqarorlik, axloqiy me'yorlar, ijtimoiy birdamlik, insonparvarlik g'oyalari orqali o'z hissasini qo'shgan. Ayniqsa, tasavvuf

³ Shpengler O. "G'arb sivilizatsiyasining tanazzuli". Moskva: Nauka, 1993.

⁴ Farobiy A. "Fozil shahar ahlining qarashlari". Toshkent: "Fan", 1993.

⁵ Toynbi A. "Tarixni tushunish". New York: Oxford University Press, 1946.

falsafasida inson qalbining poklanishi, riyozat, sabr, kamtarlik va mehr-muhabbat orqali jamiyatda adolatga erishish mumkinligi ilgari suriladi. Bahouddin Naqshbandning “Dil ba yoru, dast ba kor” — ya’ni yurak Allohda, qo‘l esa mehnatda bo‘lishi kerak, degan shiori zamonaviy ijtimoiy tafakkurda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Bugungi kunda global muammolar fonida — ekologik inqiroz, axloqiy tanazzul, madaniyatlar to‘qnashuvi — aynan Sharq falsafasining qadriyatga asoslangan, ruhiy uyg‘unlikka intiluvchi yondashuvi yangi yechimlar taklif qilmoqda. UNESCO, ISESCO, Islom hamkorlik tashkiloti kabi xalqaro maydonlarda Sharq falsafasi merosi tinchlik, totuvlik, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish vositasi sifatida talqin qilinmoqda. Ayni paytda O‘zbekiston sharqona tafakkurning zamini bo‘lgan hududlardan biri sifatida ushbu merosni tiklash va zamonaviy talqinda qayta o‘rganishga katta e’tibor bermoqda. Prezidentning “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi asosida ijtimoiy-ma’naviy uyg‘onish, yosh avlodda milliy o‘zlik va ma’naviy yuksaklikni qaror toptirishda Sharq falsafasi asosiy ideaviy manbaga aylanmoqda.

Xulosa

Sharq falsafasi o‘zining boy tarixiy, ma’naviy va ijtimoiy mazmuni bilan bugungi taraqqiyot jarayonida ham muhim ahamiyatga ega. Bu tafakkur maktablari jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo‘lgan ruhiy asos, ijtimoiy barqarorlik va ma’naviy uyg‘unlik mezonlarini taklif qiladi. Inson va jamiyat o‘rtasidagi munosabat, adolat, ezgulik, ilm, axloq kabi tushunchalar asosida qurilgan bu falsafa bugungi zamonaviy global muammolarni hal etishda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Uni o‘rganish, targ‘ib qilish va zamonaviy sharoitga moslashtirish — bu ma’naviy taraqqiyotning asosiy yo‘nalishlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Farobiy A. “Fozil shahar ahlining qarashlari”. Toshkent: “Fan”, 1993.
2. Ibn Sino. “Donishnoma”. Toshkent: “Gafur G‘ulom nomidagi nashriyot”, 1998.
3. Beruniy A. “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”. Toshkent: “Sharq”, 2002.
4. Shpengler O. “G‘arb sivilizatsiyasining tanazzuli”. Moskva: Nauka, 1993.
5. Toynbi A. “Tarixni tushunish”. New York: Oxford University Press, 1946.